

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет міжнародної економіки
Кафедра експертизи товарів та послуг**

Допущено до захисту
В. о. завідувача кафедри
к.т.н., доцент Кунділовська Т.А.

«___»_____2018 року

ВИПУСКНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 6.030510 «Товарознавство та торговельне підприємництво»

за темою:

«Дослідження асортименту, якості та ефективності просування на ринку засобів
захисту рослин (за матеріалами підприємства ТОВ «Агро-Захист»)»

Виконавець
студентка 4 курсу, 9 групи
факультету міжнародної економіки
Ліберова Анна Григорівна

Науковий керівник:
к. т. н, доцент
Кунділовська Тетяна Анатоліївна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РОСЛИН В УКРАЇНІ.....	5
1.1. Класифікація та характеристика засобів захисту рослин в Україні	5
1.2. Сучасний стан ринку засобів захисту рослин в Україні	15
1.3. Законодавче та нормативне регулювання в сфері захисту рослин та сільського господарства.....	21
Висновки до 1 розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ТОВАРОЗНАЧА ОЦІНКА АСОРТИМЕНТУ ТА ЯКОСТІ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РОСЛИН НА ПРИКЛАДІ ТОВ «АГРО-ЗАХИСТ».....	26
2.1. Аналіз торговельно-економічної діяльності підприємства ТОВ «Агро-Захист».....	26
2.2. Порівняльна характеристика асортименту засобів захисту рослин ТОВ «Агро-Захист».....	35
2.3. Якість засобів захисту рослин.....	39
Висновки до 2 розділу.....	41
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА РЕКОМЕНДАЦІЙ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОСУВАННЯ НА РИНОК ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РОСЛИН.....	42
3.1. Розробка алгоритму оцінювання ефективності діяльності підприємства	42
3.2. SWOT та ABC-аналіз засобів захисту рослин, які реалізуються на підприємстві ТОВ «Агро-Захист»	48
3.2.1. SWOT-аналіз засобів захисту рослин, які реалізуються на підприємстві ТОВ «Агро-Захист».....	48
3.2.2. ABC-аналіз засобів захисту рослин, які реалізуються на підприємстві ТОВ «Агро-Захист».....	51
3.3. Аналіз рівня конкурентоспроможності ТОВ «Агро-Захист» на ринку засобів захисту рослин	52
3.4. Стратегічні напрями підвищення ефективності просування на ринок України засобів захисту рослин на прикладі підприємства ТОВ «Агро-Захист».....	57
Висновки до 3 розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Сільськогосподарське виробництво як базис народного господарства країни, забезпечуючи промисловість сировиною, а населення – харчовими продуктами, є особливою галуззю, зважаючи саме на вид продукції. Але сьогодні аграрні підприємства, маючи певний товарний асортимент, не можуть ефективно реалізувати його на внутрішньому ринку. Гостро ця проблема стоїть перед суб'єктами малого підприємництва, які порівняно з потужними агрохолдингами не мають організаційно-кадрових можливостей для здійснення ефективної товарної політики, визначення оптимального асортименту сільськогосподарської продукції, котрий міг би забезпечити максимальні прибутки. Одним із шляхів, які забезпечують ефективність агровиробництва є засоби захисту рослин. Саме тому актуальним є дослідження стану ринку засобів захисту рослин та визначення перспективних напрямків їх застосування з метою підвищення ефективності агровиробництва.

Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці значної кількості українських та зарубіжних вчених-економістів, серед яких особливо доцільно виокремити таких: О. Смаглій, А. Кардашов, П. Литвак, Ю. Бойчук, Е. Солошенко, О. Бугай, В. Чайка та інші, які вивчали якість засобів захисту рослин та оцінювали екологічні аспекти впливу засобів захисту рослин на довкілля.

Метою випускної роботи є дослідження асортименту та якості засобів захисту рослин, які реалізуються в Україні, на прикладі оцінки діяльності підприємства ТОВ «Агро-Захист».

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

- дослідити класифікацію та асортимент засобів захисту рослин в Україні;
- визначити сучасний стан ринку засобів захисту рослин в Україні;
- проаналізувати законодавче та нормативне регулювання в сфері захисту рослин;
- охарактеризувати торговельно-економічну діяльність підприємства ТОВ «Агро-Захист»;

- надати порівняльну характеристику асортименту засобів захисту рослин, які реалізуються на підприємстві ТОВ «Агро-Захист»;
- розробити алгоритм оцінювання ефективності діяльності підприємства;
- дослідити рівень конкурентоспроможності ТОВ «Агро-Захист» на агроринку;
- розробити напрямки підвищення ефективності просування на ринок України засобів захисту рослин на прикладі підприємства ТОВ «Агро-Захист».

Об’єктом дослідження є асортимент засобів захисту рослин, які реалізуються на підприємстві ТОВ «Агро-Захист», та їх властивості.

Предметом дослідження є нормативні документи, що регулюють асортимент та якість засобів захисту рослин на території України, офіційна звітність та діяльність підприємства ТОВ «Агро-Захист».

Вихідними даними для дослідження і розробки поставлених задач стали наукові статі провідних вчених-економістів, монографії, періодичні видання, статистична звітність підприємства, внутрішня документація підприємства, що відповідно були оброблені й узагальнені для одержання необхідних висновків і рекомендацій. У процесі наукового дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема метод ABC-аналізу та SWOT-аналізу.

Практичне значення результатів відображається в наданні рекомендацій підприємству ТОВ «Агро-Захист» щодо підвищення ефективності просування засобів захисту рослин на ринку України для покращення його фінансових результатів.

За результатами виконання випускної роботи бакалавра опубліковано 1 наукова стаття: Ліберова А. Г. Стан та перспективи ринку засобів захисту рослин в Україні / А. Г. Ліберова // Ювілейний Збірник наукових робіт за підсумками студентської наукової конференції МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ, присвячений 50-річчю Факультету міжнародної економіки. Випуск 8. Том 1. (Одеса: Атлант, 2018, - 358 с.) – С. 290-295.

Обсяг та структура роботи: випускна робота бакалавра складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури із 76 використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінок. Робота містить 20 таблиць та 11 рисунків.

ВИСНОВКИ

У результаті виконаної випускної роботи дійшли наступних висновків:

1. Усі засоби захисту рослин класифікуються за хімічним складом, об'єктам застосування, за характером дії, за способом проникнення у шкідливий організм та за гігієнічною класифікацією. Класифікація пестицидів за об'єктами застосування є актуальною для діяльності сільськогосподарського підприємства, так як вона зручна для використання та є основоположною при класифікації засобів захисту рослин.

2. Проведене нами дослідження ринку засобів захисту рослин показує, що Україна є імпортозалежною країною. Одними із основних недоліків імпортозалежності вітчизняного ринку є значне коливання цін на препарати залежно від курсу іноземних валют. Для зменшення долі імпорту засобів захисту рослин в Україні потрібно розвивати власне виробництво препаратів та регулювати ціни на імпортовані засоби захисту рослин.

3. В Україні ухвалено ряд нормативно-правових актів, що спрямовані на конкретизацію вимог Закону «Про пестициди і агрохімікати». Законодавством також передбачено дотримання вимог щодо безпечного поводження з пестицидами. Умови провадження діяльності з використання пестицидів, у тому числі їх транспортування, зберігання, встановлюються у чинному законодавстві України, порушення якого тягне за собою цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність.

4. Встановлено, що підприємство ТОВ «Агро-Захист» є імпортозалежним, тому що 71% від загального продажу припадає на продукцію іноземних держав та лише 29% – українська продукція. Аналіз підприємства позитивно характеризує торговельно-економічну діяльність підприємства, адже за 3 роки підприємство збільшило майже вдвічі кількість контрактів, а саме з 6 до 11 штук, внаслідок чого збільшився прибуток підприємства (на 22,4%), що позитивно вплинуло на прибуток підприємства.

5. Розроблено алгоритм оцінки ефективності просування засобів захисту рослин на ринок України, який пов'язаний з визначенням конкурентоспроможності

підприємства ТОВ «Агро-Захист». За результатами SWOT-аналіза визначено, що в сьогоденних складних умовах розвитку сільськогосподарського підприємства для відновлення фінансової стійкості, платоспроможності, захисту від фінансових криз і нейтралізації їх наслідків необхідно посилити сильні сторони за допомогою можливостей підприємства та нейтралізації загроз. Сильними сторонами досліджуваного підприємства є: молодий та перспективний колектив, конкурентоздатна цінова політика, гнучка політика керівництва, налагоджена збутова система та хороша репутація у клієнтів. Посилення їх можливе за рахунок таких умов: вихід на нові ринки збуту, налагодження роботи з постачальниками інших регіонів, участь у міжнародних семінарах та ярмарках та державні цільові програми.

6. Досліджено ABC-аналіз асортименту засобів захисту рослин, які реалізуються на підприємстві ТОВ «Агро-Захист» та можна зробити висновки, що найбільш важливою продукцією на підприємстві ТОВ «Агро-Захист» є фунгіциди та гербіциди. Проміжною продукцією є зернове насіння. Другорядна продукція – це інсектициди, овочеве насіння та всі інші види продукції на підприємстві.

7. Визначено, що для підтримання високої конкурентоспроможності підприємству необхідно постійно вдосконалювати товарну політику, впроваджувати нові технології, проводити диверсифікацію виробництва, модернізацію форм збуту продукції, виходити на нові ринки, створювати спільні виробництва. Усі зміни, які проводяться на підприємстві з приводу покращення конкурентоспроможності, повинні відповідати загальній стратегії підприємства та життєвому циклу товару.

8. Проаналізовано діяльність ТОВ «Агро-Захист» та виділено наступні пропозиції щодо поліпшення ефективного просування засобів захисту рослин підприємством ТОВ «Агро-Захист»:

– ТОВ «Агро-Захист» повинно знизити собівартості продукції, що дозволить підприємству бути конкурентоспроможним на ринку збуту. Це стане можливе за рахунок закупівлі товару оптом, адже зниження собівартості продукції прямо пропорційне впливає на збільшення прибутку підприємства;

– ТОВ «Агро-Захист» повинно закуповувати нові види та різновиди продукції, які можуть зацікавити споживачів. Це дозволить підприємству стабілізувати та покращити свій фінансовий стан;

– ТОВ «Агро-Захист» повинно закуповувати більше продукції та зберігати її на складах підприємства. Це дозволить миттєво продавати бажану продукцію покупцеві та не залежати від постачальників. А також зацікавити споживачів своєю продукцією на зовнішньому ринку;

– необхідно звернути більше уваги на розробку заходів щодо підвищення пізнаваності бренду. Адже ТОВ «Агро-Захист» впізнають тільки в Одеській області, а потрібно виходити на інші регіони України та світу. Це можна зробити, перш за все, приймаючи участь у міжнародних виставках, але не в якості спостерігача, а в якості учасника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-ІУ // офіційний вісник України, 2004, N 30 (13.08.2004) (частина 1), - Ст. 1987.
2. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 469/97-ВР від 17.07.1997 р. у редакції від 29.06.2004 р. // Урядовий кур'єр. - 1997. - 14.серпня. - С. 8
3. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 № 973-ІУ // Офіційний вісник України, 2003, N 29 (01.08.2003), ст. 1438.
4. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208с.
5. Азоев Г. Л. Конкурентні переваги фірми / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. – М.: ВАН "Друкарня" НОВИНИ ", 2000. – 256 с.
6. Амбросов В. Я., Маренич Т. Г. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14.
7. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 475с.
8. Артимонова І. В. Особливості маркетингової діяльності підприємств АПК /І. В. Артимонова // Економіка АПК і природокористування: Вісник ХНАУ. - Х. - 2005. - Вип. 9. - С. 289-295.
9. Бабенко М. Д. Основні принципи формування і високоефективного функціонування селянських (фермерських) господарств / М. Д. Бабенко // Науковий вісник НАУ, - 2002. - № 51. - С. 171-173. (Серія "Економічні науки").
10. Башнянин Г. І. Політична економія; Загальна економічна теорія (Ч. 1); Спеціальна економічна теорія (Ч. 2). / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведєв – К.: Ніка-Центр, 2000. – 527 с.
11. Бойчук Ю.Д. Екологія і охорона навколишнього середовища/ Бойчук Ю. Д., Солошенко Е. М., Бугай О. В. — Суми, 2007. – 372 с.

12. Борисова В.А. Підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК / В.А. Борисова // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С. 75- 78.
13. Бредли С. Защита растений / С. Бредли – М.: Кладезь-Букс, 2003. – 143 с.
14. Бровдій В. М. Біологічний захист рослин: підручник / В. М. Бровдій, В. В. Гулий, В. П.Федоренко – К.: Світ, 2004 – 346 с.
15. Гайдучкий А. П. Інвестиційна конкурентоспроможність аграрного сектора України / А. П. Гайдучкий. – К.: Нора-Друк, 2004. – 246 с.
16. Гар К.А. Инсектициды в сельском хозяйстве / К.А. Гар – М.: Агропромиздат, 1985. – 185 с.
17. Голубков Е. П. Маркетинг: Словарь. / Е. П. Голубков. – Москва: Дело, 1994. – 345 с.
18. Гольшин Н.М. Фунгициды в сельском хозяйстве / Н.М. Гольшин – М.: Колос, 1982. – 250 с.
19. Грицаєнко З.М. Гербициди і продуктивність сільськогосподарських культур / З.М.Грицаєнко, А.О.Грицаєнко, В.П.Карпенко та ін. За ред. д-ра с-г наук, академіка АН ВШ України, професора З.М.Грицаєнко. – Умань: Уманське видавничо-поліграфічне підприємство, 2005. – 686 с.
20. Дядечко М.П. Біологічний захист рослин / М.П. Дядечко, О.І. Гончаренко, М.М. Падій та ін – К.:НАУ, 2008. – 50с.
21. Ермалова О. В. Формирование конкурентных преимуществ агропродовольственного комплекса России. / О.В.Ермалова // Вестник Тамбовского университета (Серия: Гуманитарные науки). – 2009. – № 10 – С. 72-76
22. Захаренко В.А. Гербициды / В.А. Захаренко – М.: Агропромиздат, 1990. – 240 с.
23. Зверяков М. І. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 13-23.
24. Зверяков М. І. Національна економічна система: проблеми теорії / М. І. Зверяков. – Одеса : Астропринт, 2012. – 320 с.
25. Зверяков М. І. Формування системи індикаторів фінансової стійкості банківської системи [Текст] / М. І. Зверякова, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2012. - № 4. – С. 3 – 12.
26. Іванов Ю. Б. Організаційно-економічні проблеми забезпечення

конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах формування ринкових відносин : автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.06.01 / Іванов Ю.Б. – Х: Харківський держ. Економічний ун-т., 1997. – 32 с.

27. Іванова О. Ю. Конкурентоспроможність експортної продукції: поняття, оцінка та шляхи підвищення / О. Ю. Іванова // Економіст. – 2000. – № 4. – С. 56-58.
28. Карасенков Е. И. Факторы роста конкурентоспособности зернового производства / Е.Карасенков // АПК: Экономика и управление. – 2008. – №8 – С. 64-66.
29. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм економіки України / О. М. Ковалюк // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 22-28.
30. Коковіхіна О. О. Систематизація основних категорій формування конкурентоспроможності підприємства / О. О. Коковіхіна // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2009. – № 26. – С. 88-93.
31. Косилович Г.О. Інтегрований захист рослин : навчальний посібник / Г.О. Косилович, О. М. Коханець – Львів : ЛНАУ, 2010 р. – 120 с.
32. Круть М.В. Екологічна спрямованість інновацій Інституту захисту рослин НААН / М.В. Круть // Захист і карантин рослин. – 2014. – Вип.60. – С. 184-190.
33. Кулаєць М.М. Інноваційна діяльність в агропромисловому виробництві / М.М. Кулаєць // Економіка АПК. – 2010. - №6. – С. 113-119.
34. Кулик В.А. Маркетинг / В.А. Кулик. – Київ: Знання, 2002. – 348 с.
35. Малік М. Й. Основи аграрного підприємництва / М. Й. Малік. – К.: Інститут аграрної економіки, 2000. – 582 с.
36. Мареев Ю. И. Товароведение хозяйственных товаров / Ю. И. Мареев. – Москва: Норма, 1980. – 416 с.
37. Михайлов В. І. Непродовольчі товари / В. І. Михайлов. – Київ: Книга, 2005. – 436 с.
38. Николаева М. А. Товароведение потребительских товаров / М. А. Николаева. – Москва: Норма, 2003. – 283 с.
39. Новиков М. Л. Организация торговли непродовольственными товарами / М. Л. Новиков. – Москва: Экономика, 1989. – 239 с.
40. Офіційна звітність підприємства ТОВ «Агро-Захист».
41. Офіційний сайт компанії "Адама" [Електронний ресурс] – Режим доступу

до ресурсу: <https://www.adama.com/ukraine/ua/> (дата звернення 19.03.2018).

42. Офіційний сайт компанії "Байер" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bayer.ua> (дата звернення 19.03.2018).

43. Офіційний сайт компанії "Басф" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.basf.com/ua/ua.html> (дата звернення 19.03.2018).

44. Офіційний сайт компанії "Нертус" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://nertus.ua> (дата звернення 19.03.2018).

45. Офіційний сайт компанії "Сингента" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.syngenta.ua> (дата звернення 19.03.2018).

46. Панкратов Ф. Г. Коммерция и технология торговли / Ф. Г. Панкратов. – Москва: Маркетинг, 1994. – 140 с.

47. Панкратов Ф. Г. Коммерческая деятельность / Ф. Г. Панкратов. – Москва: ИВЦ "Маркетинг", 1996. – 234 с.

48. Парсяк В. Н. Комерційна діяльність / В. Н. Парсяк, Г. К. Рогов. – Київ: Наукова думка, 2005. – 128 с.

49. Перелік пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні. – К.: Юнівест Медіа, 2012. – 348 с.

50. Петрища Ф. А. Теоретические основы товароведения, и экспертизы непродовольственных товаров / Ф. А. Петрища. – Москва: Дашков, 2004. – 512 с.

51. Писаренко В.М. Захист рослин: екологічна обґрунтовані системи / В.М. Писаренко, П.В. Писаренко. – Полтава: Інтер Графіка, 2002. – 288 с.

52. Писаренко В.М. Захист рослин: Екологічно обґрунтовані системи / В.М. Писаренко, П.В. Писаренко – Полтава: ІнтерГрафіка, 2002. – 288 с.

53. Писаренко В.М. Захист рослин: екологічно обґрунтовані системи /В.М.Писаренко, П.В.Писаренко- Полтава: Інтерграфіка, 2002. – 351 с.

54. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник. / С. Ф. Покропивний //– К.: КНЕУ, 2001. – 526 с.

55. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.

56. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер – М.: Международные отношения, 1993. – 896с.

57. Портер М. Стратегія конкуренції: Пер. з анг. / М. Портер. – К.: Основи,

1997. – 390 с.

58. Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 р. № 398 / Офіційний вісник України. – 2000. – № 9. – С. 3-4

59. Прокопенко О. В. Інфраструктура товарного ринку / О. В. Прокопенко. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 296 с.

60. Пугачевский Г. Н. Методологічні основи формування властивостей непродовольчих товарів / Г. Н. Пугачевский. – Київ: Стаття періодичного видання, 2001. – 19 с.

61. Пуцентайло П.Р. Конкурентоспроможність аграрного сектора України: теорія і практика: монограф. / П.Р. Пуцентайло. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2011. – 420 с.

62. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовський, Е. Б. Стародубцева; 5-е изд, перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 495 с.

63. Рубан М.Б. Сільськогосподарська ентомологія: Підручник / М.Б.Рубан, Я.М.Гадзало; за ред. канд. біол. Наук Рубана М.Б.. – К.: Арістей, 2007. – 520 с.

64. Секун М. П. Довідник із пестицидів / М. П. Секун, В. М. Жеребко. – К.: Колоб'їг, 2007. – 360 с.

65. Смаглій О.Ф. Агро-екологія/ Смаглій О. Ф., Кардашов А. Т., Литвак П. В. — Київ, 2006. – 260 с.

66. Стоволос Н. Б. Екологізація як ключовий елемент розвитку АПК / Н. Б. Стоволос // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – Суми: СНАУ. – 2011. – Вип. 9 (50). – С. 170-174.

67. Технологія виробництва продукції рослинництва: підручник / О. Т. Бусенко, В.Д.Стомок, М.В.Штомпель та ін.; за ред.. О.Т.Бусенка. – К.: Аграрна освіта, 2001 – 432 с.

68. Титаренко В. Є. Оцінювання та розвиток конкурентоспроможності промислових підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / В.Є Титаренко. – Л.: Нац. Ун-т «Львів. Політехніка», 2005. – 20 с.

69. Титаренко Л. Д. Сучасні проблеми товарознавства / Л. Д. Титаренко. – Київ: КНТЕУ, 2004. – 263 с.
70. Титаренко Л. Д. Теоретичні основи товарознавства / Л. Д. Титаренко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 227 с.
71. Уманцева Я. З. Хозяйственные товары и бытовая химия. Товароведение / Я. З. Уманцева. – Москва: Экономика, 1981. – 272 с.
72. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М. – 2000. – 312с.
73. Фатхутдінов Р. А. Конкурентоспроможність організації в умовах кризи: економіка, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдінов. – М.: Видавничо-книжкоторговий центр «Маркетинг», 2002. – 892 с.
74. Фатхутдінов Р.А. Управління конкурентоздатністю організації: підручник / Фатхутдінов Р.А., Осовськам Г.В.; заг. ред. Осовська Г.В. – К.: Кондор, 2009. – 468 с.
75. Царьов В. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємства (організацій). Теорія і методологія: навч. посібник для студентів вузів / В. В. Царьов. – М.: ЮНІТІ-ДАНА, 2008. – 799 с.
76. Циганкова Т. М. Міжнародний маркетинг / Т. М. Циганкова. – Київ: КНЕУ, 1998. – 120 с.
77. Чайка В.Є. Екологія: Навчальний посібник/ Чайка В.Є. – Вінниця, Книга-Вега, 2002. – 407 с.
78. Шинкаренко В.Г. Управление конкурентоспособностью предприятия / В. Г. Шинкаренко, А. С. Бондаренко. – Харьков: Изд-во ХНАДУ, 2003. – 186 с.
79. Юданов А. Ю. Конкуренція: теорія і практика: навчальна практ. допомога. / А. Ю. Юданов. 3-є видання., випр. та доп. – М.: Вид-во ГНОМ і Д, 2001. – 304 с.